

درس پژوهی؛ الگویی برای پرورش حرفه‌ای معلمان

دکتر ابوالفضل بختیاری

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

کبری مصدقی نیک

مدرس دانشگاه و پژوهشگر آموزش و پرورش منطقه ۱ تهران

با کمترین هزینه و حداکثر بازدهی آموزشی، همراه با خلاقیت و نوآوری، چالش پیش روی مدیران و سیاست‌گذاران نظام‌های آموزشی است. توجه به ارتباط مدرسه و جامعه و برقراری تعامل اثربخش میان آموزش مدرسه‌ای با زندگی اجتماعی، مأموریت اصلی اغلب برنامه‌های اصلاحات آموزشی کشورهای جهان است. پژوهش‌های آموزشی بیش از برنامه‌های درسی به معلم و فرایند تعامل او با دانش‌آموزان توجه دارند و بر غنی‌سازی یادگیری تأکید می‌کنند. در این رویکرد، همه در کلاس و مدرسه در حال یادگیری از هم و حتی یادگیری از دانش‌آموزان هستند (ایده ژاپنی). الگوی درس پژوهی به‌عنوان الگویی مؤثر برای ترویج و غنی‌سازی یادگیری در مدرسه در حال حاضر نظر بسیاری از اندیشمندان جهانی را برای ایجاد تحول در آموزش به خود جلب کرده است. درس پژوهی الگوی ژاپنی پژوهش مشارکتی معلمان در مدرسه و کلاس درس برای بهسازی مستمر آموزش، غنی‌سازی یادگیری و پرورش حرفه‌ای معلمان است. این روش، پژوهشی است که بر چرخه یادگیری گروهی، کیفی، مشارکتی و مداوم کارگزاران آموزشی استوار است.

ارزیابی داده‌های پژوهشی سرکار آرنی در کشورهای آمریکا، سنگاپور، هنگ‌کنگ، انگلستان و ایران نشان می‌دهد که درس پژوهی برای خلق محیط شوق‌انگیز یادگیری در مدرسه الگویی اثربخش است.

معلمان از طریق درس پژوهی یاد می‌گیرند چگونه از یکدیگر بیاموزند و در تجربه‌های آموزشی و تربیتی یکدیگر سهیم شوند. آن‌ها بدین ترتیب می‌توانند با بازاندیشی در رفتارهای آموزشی خود، راه‌های بهتری برای یاد دادن و یاد گرفتن بیابند و به تولید دانش حرفه‌ای بپردازند. درس پژوهی

«درس پژوهی» موضوعی است که در چند دهه گذشته کارگزاران آموزشی، به‌ویژه معلمان و دبیران بیش از پیش به آن توجه کرده‌اند. یکی از دغدغه‌های مریبان تربیتی، صاحب‌نظران، کارشناسان و سیاست‌گذاران، بهبود فرایند یاددهی-یادگیری است. تبدیل مدرسه به سازمان یادگیرنده و اینکه همه از هم و دبیران هم از همتایان خود یاد بگیرند، ایده و الگویی است که در «درس پژوهی» قابل مشاهده است. در این نوشتار درس پژوهی به‌عنوان شیوه‌ای برای پژوهش مشارکتی دبیران و روشی برای پرورش حرفه‌ای معلمان و کارگزاران آموزشی مطرح می‌شود.

آخرین یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که یادگیری کلید ورود به جامعه دانش‌محور است. در این فرایند یادگیری از همدیگر به‌صورت مشارکتی سازمان‌دهی می‌شود و در عمل ظرفیت مدرسه برای گسترش یادگیری سازمانی (مدرسه یادگیرنده)، تولید دانش حرفه‌ای، شوق یادگیری و تغییر در مدرسه و گسترش ظرفیت تغییر خود پایدار افزایش می‌یابد. همچنین به این ترتیب، بهسازی مداوم آموزش، بازاندیشی عمل تدریس و بهبود یادگیری دانش‌آموز تحقق می‌یابد. یکی از چالش‌های مهم نظام‌های آموزشی، افزایش کارایی و بهبود کیفیت عملکرد آن در فرایند توسعه منابع انسانی است. اما مهم‌تر از آن، وجود آموزگاران و دبیران با کیفیت بالاست. موضوع دیگر نیز برانگیختن علاقه دانش‌آموزان به موضوع درسی با استفاده از فعالیت‌های جذاب است.

ما در تدریس دقیق مهارت‌های غنی‌سازی فرهنگ آموزش، احساس صلاحیت بیشتری می‌کنیم، زیرا آموخته‌هایمان را به کار بسته‌ایم. دستیابی به راهکارهای غنی‌سازی فرهنگ آموزش و افزایش کارایی نظام آموزشی

با درگیر ساختن معلمان در فرایند تبیین مسئله، طرح نقشه، عمل، مشاهده، بازنمایشی و بازنگری، فرهنگ مشارکتی حرفه‌ای را ارتقا می‌دهد. در این الگو، معلمان در شناسایی، تبیین، طراحی آموزشی و عمل، مشارکت فعال دارند و از هم یاد می‌گیرند. مدرسه یادگیرنده در عمل تحقق می‌یابد و معلمان هم شوق یادگیری پیدا می‌کنند.

بسیاری از معلمان در این فرایند فرصت می‌یابند نوشته‌های خود را درباره آموزش و یادگیری مرور کنند و با بازنمایشی مشارکتی در آن‌ها، نمونه‌های حرفه‌ای تازه‌ای خلق کنند. معلمان در این فرایند به همکاری با محققان در حمایت از ترویج تفکر نظام‌مند و انتقادی تشویق می‌شوند. مادامی که توجه اصلی معلمان به فرایند یاددهی-یادگیری باشد، علاقه بیشتری به یادگیری دانش‌آموزان در کلاس درس پیدا می‌کنند. این شیوه از پژوهش موجب ارتقای آگاهی معلمان می‌شود و آنان خود را یادگیرنده، محقق عملگرا و تصمیم‌گیرنده راهبرد آموزش و تولیدکننده دانش حرفه‌ای در مدرسه می‌دانند. معلم به عنوان کارگزار فکور به بازنمایشی عمل تربیتی خود می‌پردازد. در این فرایند، معلمان همچنین در محیطی شوق‌انگیز، با بازنمایشی و مسئولانه به بهسازی فرهنگ مدرسه کمک می‌کنند، ظرفیت خود را برای تبدیل از نقش آموزگار به یادگیرنده و رهبری فرایند یادگیری تغییر می‌دهند، رهبری آموزشی را برای تفکر نوآورانه، خلاقانه و غنی‌سازی یادگیری حمایت می‌کنند و به‌عنوان رهبران تحول در مدرسه به پرورش و توسعه مهارت‌هایشان ادامه می‌دهند.

درس‌پژوهی به گسترش ارزش‌های گفت‌وگویی حرفه‌ای با دیگران، به رسمیت شناختن انواع گرایش‌ها و تنوع قابلیت‌های افراد، تأکید بیشتر بر خودگردانی امور، خودپایداری تغییر، خودبازاندیشی عمل و خودآموزی و ترویج فرصت‌های اختیار و مسئولیت در برابر مدرسه در مدارس کمک می‌کند. اگر می‌خواهید آموزش را بهبود بخشید، اثربخش‌ترین جا برای چنین کاری، کلاس درس است. بهبود در کلاس درس در درجه اول اهمیت قرار دارد.

درس‌پژوهی در ژاپن تاریخچه‌ای طولانی مدت دارد. «درس‌پژوهی» عنوان پایان‌نامه دکترای یوشیدا در ژاپن بود که به بررسی گروه‌های درس‌پژوهی در مدرسه ابتدایی (ستا) در هیروشیما پرداخته است. به طور کلی، درس‌پژوهی شکل اولیه‌ای از رشد حرفه‌ای معلمان در ژاپن و هدف آن بهبود مستمر آموزش است تا دانش‌آموزان بتوانند مطالب بهتر و بیشتری بیاموزند. همچنین، تمرکز اولیه آن بر نحوه «تفکر و یادگیری» دانش‌آموزان است.

زمانی که درس‌پژوهی در کل مدرسه انجام گردید، بهسازی، نوسازی و پیشرفتی بدون وقفه در بیشتر کلاس‌ها رخ می‌دهد. تمام معلمان در مدرسه از ایده‌ها و دانش یکدیگر سود می‌برند. فرایند یادگیری در سرتاسر تحقیقات و مباحث مربوط به یادگیری کلاس، در ایجاد حس توانایی بیشتر، به معلمان کمک می‌کند.

مراحل اجرای درس‌پژوهی

۱. تشخیص مسئله (بررسی موقعیت پژوهشی)
۲. تعیین هدف (انتخاب موضوع، بررسی محتوا، تدقیق عنوان)
۳. طراحی درس (برنامه‌ریزی، طراحی آموزشی)

ده گام اساسی در فرایند درس‌پژوهی

۱. تشکیل گروه، تقسیم کار و مسئولیت‌های اعضای گروه
۲. تعیین هدف پژوهش
۳. تعیین ماده و موضوع درس
۴. تدوین طرح درس اولیه توسط اعضای گروه
۵. اجرای اولین تدریس: در این مرحله سناریوی نوشته شده توسط یکی از اعضای گروه درس‌پژوهی، به گروهی از دانش‌آموزان تدریس می‌شود. در ضمن تدریس، سایر اعضای گروه و ناظران، از نکات مثبت و منفی تدریس، عکس‌العمل‌های دانش‌آموزان، سؤالات آنان و... یادداشت برمی‌دارند.
۶. گزارش‌نویسی و نقد و بررسی اولین تدریس: در پایان تدریس، تا حد امکان جلسه تهیه گزارش در همان محل انجام و از نظرات معلم مجری و دانش‌آموزان نیز استفاده می‌شود. در خاتمه مفسر نهایی جمع‌بندی را انجام می‌دهد.
۷. بازنگری مجدد طرح درس و اصلاح آن: در این مرحله، گروه درس‌پژوهی چهار گام اساسی پیش رو دارد. جمع‌آوری و بازمینی اطلاعات مانند یادداشت‌ها، مشاهدات اعضای گروه و ناظران، کار دانش‌آموزان، فیلم تدریس و...
- پس از آن، فرد مسئول باید کلیه نکاتی را که به تغییر نیاز دارد به صورت برجسته در طرح درس بگنجانند و به اطلاع اعضا برسانند تا در نهایت طرح درس نهایی تدوین و آماده اجرای مجدد شود.
۸. اجرای دومین تدریس و تمرکز بر تهیه گزارش مجدد.
۹. گزارش‌نویسی و نقد و بررسی دومین تدریس: در این مرحله، علاوه بر فرایند گزارش‌گیری، تفاوت میزان درک و یادگیری دانش‌آموزان، دسترسی مطلوب به اهداف درس و اثربخشی آن ارزیابی می‌شود.
۱۰. دریافت بازخورد، بازتاب و پیامدهای تدریس: مرحله نهایی در فرایند درس‌پژوهی، تهیه گزارشی از ۹ گام قبلی است. این جریان می‌تواند شواهد بررسی شده را مستندسازی کند و دانش حرفه‌ای کسب شده توسط گروه را در عمل شرح دهد.
- درس‌پژوهی الگوی بهسازی عمل کارگزاران آموزشی است که بر پژوهش، یادگیری گروهی و مشارکتی و مداوم معلمان (دبیران) شامل تبیین مسئله، طراحی، بازنمایشی عمل و بازمینی یافته‌ها استوار است. در این شیوه، معلمان مسائل آموزشی مدرسه را بررسی و پرسش‌های پژوهشی در کلاس درس را تبیین می‌کنند. سپس طرح درسی را برای انجام پژوهش مشارکتی در آموزش پیشنهاد می‌کنند. آنگاه آن را اجرا و مشاهده می‌کنند و سپس به ارزیابی و بازنمایشی فرایند تدریس می‌پردازند.